

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ, ПРАВА
ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
СПІЛКА АРХЕОЛОГІВ УКРАЇНИ
БАТУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ШОТА РУСТАВЕЛІ (ГРУЗІЯ)

**IV Всеукраїнська науково-практична конференція
з міжнародною участю
«АРХЕОЛОГІЯ ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ:
ЗДОБУТКИ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ»**

МАТЕРІАЛИ

IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю

27 квітня 2023 р.

Суми – 2023

УДК 902(477.52/.54)(06)

I-90

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(протокол № 11 від 29 травня 2023 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

- В.О. Оліцький*, кандидат історичних наук, виконуючий обов'язки завідувача кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (голова);
- Ю.В. Подрез*, кандидат історичних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин, доцент кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка;
- В.В. Турков*, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка;
- Є.М. Осадчий*, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Ю.В. Тарабан*, доктор філософії, старший викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Д.В. Кудінов*, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Є.Ю. Ювко*, викладач кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

I-90 Археологія Північно-Східної України: здобутки, сучасний стан та перспективи: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Суми, 27 квітня 2023 р.). – Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023. – 154 с.

Збірник містить доповіді та повідомлення учасників IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Археологія Північно- Східної України: здобутки, сучасний стан та перспективи». Розрахований на викладачів вищих і середніх навчальних закладів, науковців, аспірантів, студентів, усіх, хто цікавиться історією.

Матеріали подані в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, власних імен, географічних назв, посилань на джерела тощо. Редколегія може не поділяти погляди авторів публікацій.

УДК 902(477.52/.54)(06)

© Колектив авторів, 2023

© СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2023

Сугоняко Діана Русланівна

студентка III курсу ОКР Бакалавр ННІ історії, права та міжнародних відносин, Сумського Державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка

Власенко Валерій Миколайович

кандидат історичних наук, кафедри історії України Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

ОСОБОВІ СПРАВИ СПІВРОБІТНИКІВ МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УНР: СФРАГІСТИЧНІ ДЖЕРЕЛА

(За матеріалами Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України)

Нещодавно в нашій державі відзначили 100-літній ювілей Української революції 1917-1921 рр. Побачили світ монографії, статті, збірники документів, проводилися наукові конференції і семінари, присвячені цій важливій події в історії українського державотворення ХХ ст. Було введено до наукового обігу чимало невідомих документів і матеріалів з українських і зарубіжних архівів.

Водночас вкрай недостатньо досліджено сфрагістичні джерела цього періоду. Автори нечисленних праць зосереджувалися переважно на дослідженні державної символіки, зокрема герба, прапора та печатки [1-2], характеристиці 4-х печаток державних установ [3], печаток військових підрозділів Армії УНР [4-6] й публікації відбитків самих печаток Армії УНР (без опису) [7]. До такого роду робіт можна віднести і каталог виставки «Тисяча років української печатки» [8], де йдеться також і про печатки періоду Української революції 1917-1921 рр. Поза увагою дослідників залишився сфрагістичний матеріал не тільки міністерств і відомств УНР взагалі, але й особових справ співробітників цих державних інституцій зокрема.

Саме тому авторка ставить собі за мету охарактеризувати кількісні характеристики сфрагістичних матеріалів особових справ співробітників Міністерства Народного Господарства (МНГ) УНР, що зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України [9], не вдаючись у цій роботі до їх докладного опису. При здійсненні дослідження використано статистичний, історико-порівняльний методи та метод сфрагістичної аналогії.

Авторкою опрацьовано 215 особових справ, які у фонді виділені в окремий (2-й) опис. Зауважимо, що декілька справ стосуються однієї і тієї ж особи. Хронологічні межі охоплюють 1919-1922 рр., тобто період діяльності МНГ за часів Директорії УНР та перших років еміграції (так званий «тарнівський період»). У справах виявлено близько 200 відбитків печаток, значна частина яких є однотипними, наприклад, приналежними Міністерству народного господарства УНР, або такими, які важко прочитати (розмиті чорнила або затухаючий текст, який неможливо прочитати). Виявлено 46 оригінальних відбитків печаток, які класифіковано за їх приналежністю і мовою та згруповано за такими категоріями: печатки вищих і місцевих органів влади та їх структурних підрозділів, військових формувань, органів місцевого самоврядування, вищих шкіл, фінансово-кредитних інституцій, громадських і благодійно-допомогових організацій та окремих осіб (лікарі і нотаріуси). На абсолютній більшості відбитків написи зроблені українською мовою, на 6 – польською, на 3 – російською, на 1 – одночасно польською й українською. Кольори чорнил відбитків печаток – чорні, сині, фіолетові, червоні. У круглих дужках авторка подає загальну кількість відбитків конкретної печатки, що знайдені при опрацюванні всього комплексу особових справ досліджуваного фонду, у квадратних – розшифровані скорочені слова чи аббревіатури. На підставі опрацьованого сфрагістичного матеріалу можна сформулювати такі тези:

1. Найбільше в особових справах представлені відбитки круглих печаток самого міністерства – «МІНІСТЕРСТВО НАРОДНЬОГО ГОСПОДАРСТВА», які подані у двох варіантах: з позначкою аббревіатури У.Н.Р у написі або навколо

тризуба (окремі літери зліва, зверху та справа). Загалом таких відбитків налічується 84. Крім того, в особових справах є відбитки печаток й інших міністерств, зокрема «МІНІСТЕРСТВО ГАЛИЦЬКИХ СПРАВ» (1), «МІНІСТЕРСТВО ШЛЯХІВ» (1) та «Міністерство Продовольчих Справ» (1).

До цієї групи можна віднести і відбитки печаток структурних підрозділів міністерств та Ставки Головного Отамана військ УНР, а саме: «Експедиція Заготовок Державних паперів» [Міністерства фінансів] (1), «ДЕПАРТАМЕНТ ПОСЕРЕДНІХ ПОДАТКІВ М[іністерства]. Ф[інансів].» (28), «Адміністраційний Департамент Міністер[ства]. Внутр[ішніх]. Справ» (1), «Департамент Справ Цукрових і Горілчаних М[ІНІСТЕРСТВА]. Н[АРОДНЬОГО]. Г[ОСПОДАРСТВА].» (12), «Адміністраційно-Політичн[ий]. Департамент Мін[істерство]. Вн[утрішніх]. Спр[ав].» (1), «ФІНАНСОВИЙ ДЕПАРТАМЕНТ М[ІНІСТЕРСТВА]. Н[АРОДНЬОГО]. Г[СПОДАРСТВА].» (6), «Департамент Зовнішнього Торгу Мін[істерства]. Нар[однього]. Гос[подарства].» (1) або «ДЕПАРТАМЕНТ ЗОВНІШНЬОГО ТОРГУ МІНІСТЕРСТВА НАРОДНЬОГО ГОСПОДАРСТВА» (1), «Головна Управа військ[ової]. повинності М[іністерства]. В[нутрішніх]. С[прав].» (1), «Полева Скарбниця при Ставці Головного Отамана» (1).

Окремою складовою цієї групи є печатка спеціального підрозділу у структурі Міністерства внутрішніх справ – «КИЇВСЬКИЙ ПОЛК КОШУ О[хорони]. Р[еспубліканського]. Л[аду].» (1), який був створений на підставі закону Директорії УНР від 28 лютого 1919 р. та підпорядковувався безпосередньо міністру внутрішніх справ. Його головне завдання – «охороняти республіканський лад, внутрішній порядок і спокій в Українській Народній Республіці та забезпечувати вольності і права народу». Припинив існування після втрати Директорією УНР влади на українських землях восени 1920 р. [10, с. 340].

2. Зустрічаються також відбитки печаток місцевих підрозділів міністерств і відомств, а саме: «Кам'янецька Філія Експедиції Заготовки Державних Паперів» (1) та «Особоуповноважений Міністерства Народн[ього]. Господарства на Волині» (1).

3. Окрему групу складають печатки місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування й їхніх підрозділів. Серед них: «ГУБЕРНІЯЛЬНИЙ КОМІСАРІЯТ ПОДІЛЛЯ» (1), «Радомиський Повітовий Комісар» (1), «ПОДІЛЬСЬКА ГУБЕР[Н]СЬКА НАРОДНЯ УПРАВА» (1), «РАДОМЫСЛЬСКОЕ УЕЗДНОЕ ЗЕМСТВО» (1), «ЛИСОГОРСКИЙ СЕЛЬСК[ИЙ]. ИСПОЛНИТ[ЕЛЬНЫЙ]. КОМИТЕТЬ. ЮЗВИНСК[АЯ]. ВОЛ[ОСТЬ]. ВИННИЦК[ИЙ]. У[ЕЗД].» (1), «КОМЕНДАНТ МІСТА ВІННИЦЯ» (1), «Комендант м. Кам'янця» (1), «Проскурівська Повітова Комісія постачання» (1).

4. Є також печатки, які стосуються системи охорони здоров'я – «Подільська Губерніяльна Народня Лікарня» (1) та «Доктор Сагалевиц» (2).

5. Фінансово-кредитна сфера представлена печатками двох кооперативних об'єднань – союзів кредитних та сільськогосподарських кооперативів. Це – «Центральн[ий] Українськ[ий]. Сільськогоспод[арський] Кооперат[ивний]. Союз. м. Київ» (1) та «Кам'янецький Відділ Подільськ[ого]. Кредіт[ного]. Союзу Коопер[ативних]. Установ. Союз-Банк» (1).

6. В одній справі є відбиток печатки, що відноситься до системи юстиції – печатка «ПРОСКУРОВСКОГО НОТАРІУСА КОНСТ[АНТИНА]. ИВАНОВИЧА КОЛОКОЛОВА» (1).

7. Окрему групу складають печатки, що стосуються військової сфери, а саме: «Головне Управління Генерального Штабу» (1), «Управління Начальника Постачання 3 Залізної Стрілец[ької]. Дівізії» (1), «60-Й ПОЛЬОВИЙ ЗАПАСОВИЙ ШПИТАЛЬ» (1).

8. Культурно-освітня та релігійна сфери представлені печатками закладу вищої освіти, культурно-просвітньої громадської організації та релігійної громади – «КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ» (1), «Проскурівське Товариство ПРОСВІТА» (1) та «Гр[еко]. Катол[ицький]. Уряд Парохіяльний при Кафедральній Церкві в Станіславові» (1).

9. Після втрати Урядом УНР влади на українських землях, переходу його на територію, контрольовану Польщею, та інтернування Армії УНР почали

активно діяти українські благодійно-допомогові організації, що знайшло відображення у матеріалах справ. Це відбитки печаток таких організацій, як «Український Червоний Хрест при Армії У.Н.Р.» (1), «Управа Ченстохівського Відділу Товариства Українського Червоного Хреста» (2) та «Бюро біженців. Філія в Ченстохові» (2, напис зроблено українською й польською мовами).

10. Після виходу Уряду й Армії УНР на територію Польщі у справах відклася певна група документів, які містили відбитки печаток польських державних, судових і медичних інституцій, нотаріусів та приватних осіб (лікарів). Серед них: «STAROSTWO w ZALESZCZYKAN» («Староство в Залещиках», овалної форми) (1), «DOWODZTWO MIASTA [нерозбірливо]» («Команда міста [нерозбірливо]») (1), «SĄD POWIATOWY w STANISŁAWOWIE» («Окружний суд у Станіславові») (16), «ZARZĄD CYWILNY ZIEM WOŁYNIA I FRONTU PODOLSKIEGO. NOTARIUSZ SĄDU OKRĘGOWEGO W KAMIENCU POD[OLSKIM]. S. SWIETOWIDOW» («Цивільна адміністрація Волинської землі та Подільського фронту. Нотаріус обласного суду в Кам'янці-Подільському С. Световідов») (1), «LEKARZ POWIATOWY w Dobromilu» («Дільничний лікар у Добромилі») (1), «MIECZYŚLAW-JAN STANKIEWICZ. Doktor» («Мечіслав-Ян Станкевіч. Лікар») (2).

Отже, особові справи співробітників Міністерства народного господарства УНР є важливим історичним джерелом, яке містить сфрагістичний матеріал. Абсолютна більшість (за кількістю) відбитків печаток стосується самого міністерства та його підрозділів, а також департаменту посередніх податків Міністерства фінансів. Решта різноманітних державних, громадських, освітніх, релігійних, юридичних інституцій і військових формувань представлені однією, зрідка двома печатками. Печатки польською мовою представлені переважно судовими інституціями та їхніми нотаріальними відділами, що цілком зрозуміло, оскільки новоприбулі співробітники міністерства потребували засвідчення польською владою різноманітних документів. Зустрічаються і поодинокі документи, що містять відбитки печаток приватних чи державних лікарів щодо

стану здоров'я новоприбулих. Наявність значного і різноманітного комплексу печаток особових справ свідчить про те, що перспективними, на думку авторки, є аналіз й опис конкретного сфрагістичного матеріалу, що міститься в особистих справах Міністерства народного господарства УНР 1919-1922 рр.

Джерела та література

1. Гай-Нижник П. З історії створення державного герба та печатки Української Держави Павла Скоропадського. *Архіви України*. 2001. № 6. С. 104-108.
2. Гречило А. Проекти герба та печатки Української Держави Павла Скоропадського. *Український археографічний щорічник*. Київ, 2007. Вип. 12. С. 99-106.
3. Гречило А. Чотири печатки українських установ 1918–20 рр. *Знак*. 2005. Ч. 37. С. 1.
4. Белов О., Шаповалов Г. Печатки-матриці армії УНР у Королівському військовому музеї в Брюсселі. *Музейний вісник*. Запоріжжя, 2012. № 12. С. 41–45.
5. Кошова Н., Родіонова О. До історії печатки «штаб 2-ої стрілецької Волинської дивізії Військ У.Н.Р.» (із фондів НМІУ). *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2018. № 3. С. 207-214.
6. Кошова Н., Серих С. До історії печатки «4-го технічного куреня Сірожупанників» Дієвої армії УНР, кінець 1918–1919 років (із фондів НМІУ) *Науковий вісник Національного музею історії України*. 2019. № 4. С. 203-209.
7. Руккас А. Печатки Армії УНР. *Історична правда* [електронний ресурс]. 2019. 28 серпня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/artefacts/2019/08/28/156156/> (дата звернення 29.03.2023).
8. Тисяча років української печатки: каталог виставки / Голова редкол.: В. Смолій; упоряд. Ю. Савчук. Київ, 2013. 504 с.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 9. Оп. 2. Справи 1-215.
10. Мироненко О. Кіш охорони республіканського ладу, Кіш охорони республіки. *Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. М. Смолій (голова) та ін.* Київ: Наук. думка, 2007. Т. 4: Ка – Ком. С. 340.